

Александр ЕРЕДЕЕВ

БЫРКЫРУУШ
ЧЕЧЕКТИНГ
АК ПАРАШЮТТУ
УУЛЫ

ГОРНО-АЛТАЙСК
1974

Быркырууш эне-Чечектин бажы торт ло көбөндий кажайган. Ак парашютту эрке уулдары эптү-жөптү, бойлоры jep-jeңил, ар-шулмус.

Бир катап Быркырууш-Чечек уулдарына мынайда айтты: «Балдарым, jер-алтайга таркап барыгар. Слерге көп најылар да туштаар».

Энези бажын кекип ле ийерде, ак парашютту карындаштар ээчий-деечий учуп баргылады. Je олордын энг кичинеги дезе энезинен айрылбай, санааркап калган турды.

Уулчагы эзинге куйбурып учпай, жаңыскан артканын көрүп, энези оног сурады:

– А сен кайттын, балам? Көрзөн, парашюдын да jакшы, бойын да шулмус. Айса учарынан коркып турун ба?

– Энем, мен бийиктен бийик учайын деп. Ол турган сап-сары Айга jedип барар күүним бар.

Быркырууш-Чечек уулынын мындый jaан санаазын кайкап укты. Оног ол бажын салактадып, бир

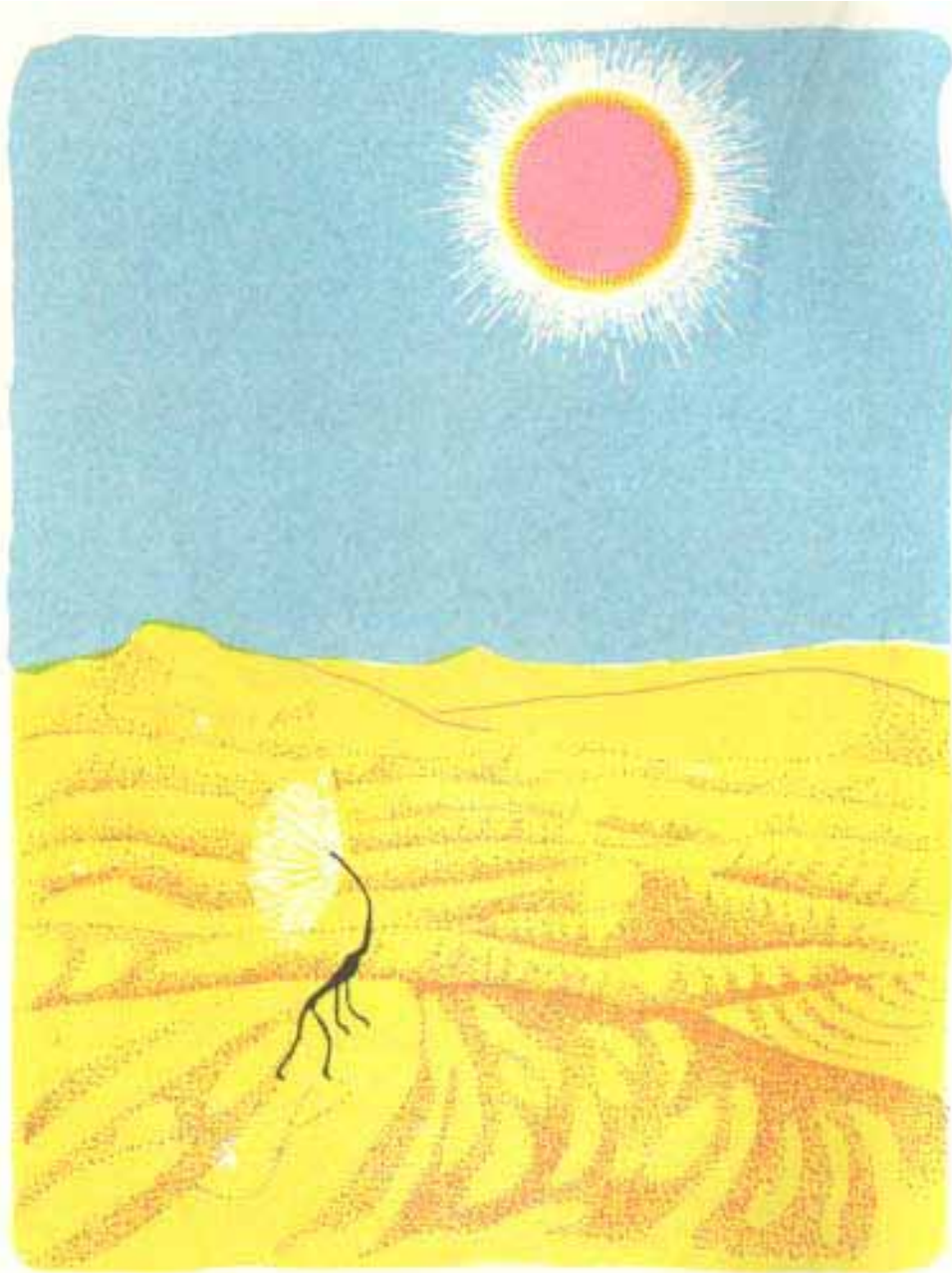

эмеш шүүнди.

– Же, учуп көргөйин! Сенин ап-апагаш парашюдын да женгил.

Энези жөпсинип, бажын кекип ийерде, ол чап-чанкыр тегериге учуп чыкты. Жаан удабай жеп-женгил учуп, ак парашютту Ырен көк-айаска кайкалап калды.

Кейдин элбеги кандый! Кайдаар ла уч – жол ачык. Санаага жеткенче сооттоп то жүрерин. Ырен канча ла кире бийиктеген сайын, жердин үсти кандый да элбек көрүнөт. Онын үстинде сап-сары, теп-тегерик Ай. Ак парашютту Ырен ого там ла жууктайт ошкош. Сан төмөн көр – кандый жараш! Жерди чап-чанкыр кей ороп салган. Мындый ару, мындый көпөгөш кей кайдан бүтти не?.. Омок Ырен көпти билерге, төмөн жер жаар карайт. Жер-телекейдин үстинде бастыра агаштар Күнге жылынып, жалбырактарыла колчабыжу эдип тургулайт. Олор кеен-омок тынып ийгенде, чап-чанкыр кей там ла көптөйт. Оны көрөргө, кандый жараш! Же кайдан да кап-кара ыш чыгат. Кандый да неме табышту жарыларда, таарызып жытанды. Ак парашютту Ыреннин күүни ого булгалып, бажы айланат.

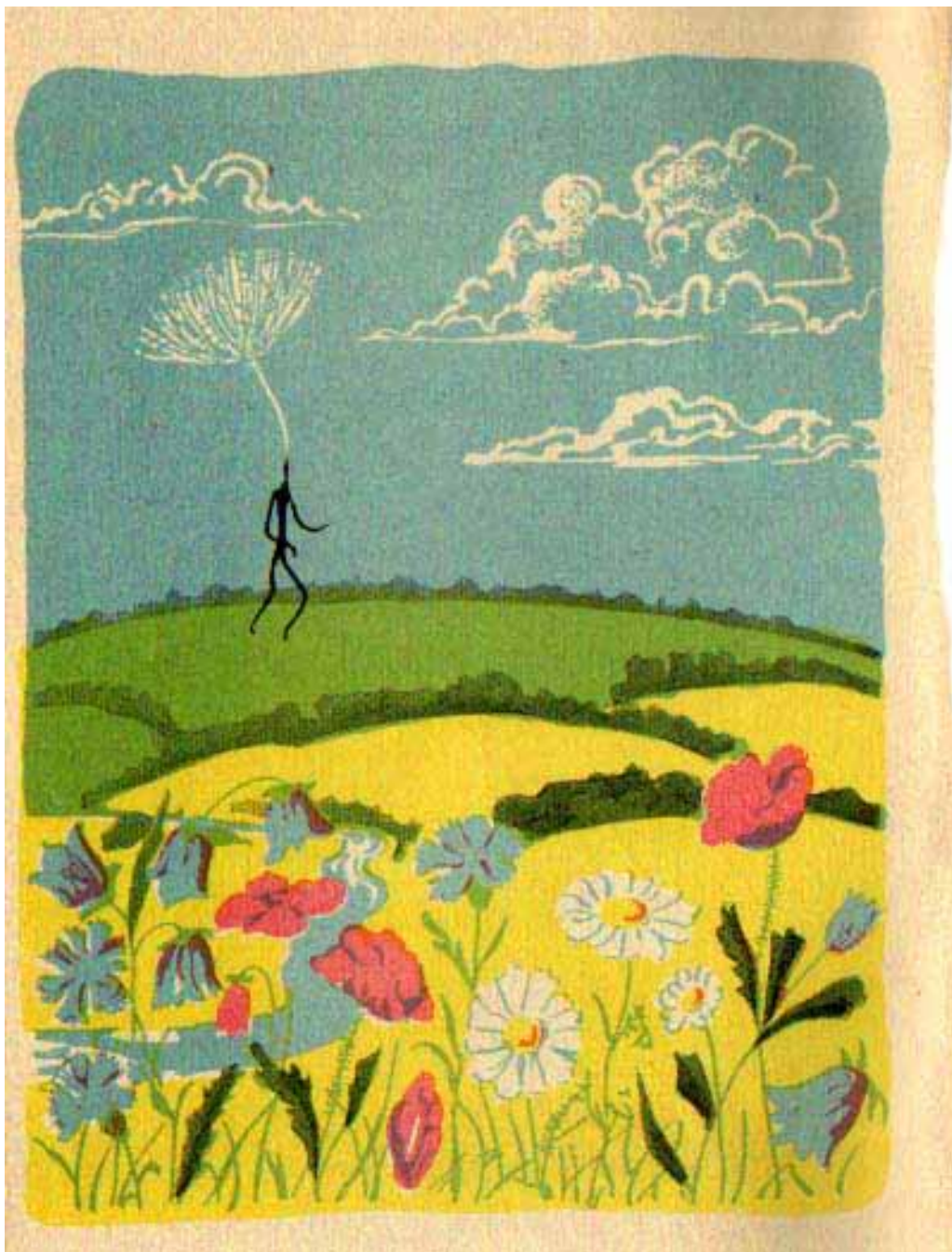

Учы-учында кей суйуурда, жер торт ло көпөгөш ме-
чикке түңей болды. Шулумус Ёрен аланзый берди.
Кайран жерим! Ол кандый кеен! Анда онын энези арт-
кан. Көп најылары жүзүн-жүүр чечектү өзүп жат. Мен
сап-сары ээн Айда нени эдерим? Мында тенгери кап ла
кара. Жылдыстар дезе эмди ле тамчылап түшкедий.
Олордын суркуруужы өдү ле жалтамчылу. Жок, ойто
жанар. Жерде де көп керектер бар. Ол жаткан көпөгөш
телекей кандый кару! Көөркий чап-чанкыр кейине
ороньп, араайын айланып туру.

Быркырууш-Чечектин ак парашютту уулы ойто ло
жабызап түжет. Түшкен сайын онын чичке колы-буды-
на тын кожулат. Жер элес-элес эдип, там ла жууктайт.
Бач ол! Бу кандый элбек ээн чөл? Агаш та жок, өлөн
дө жок. Жаңыс ла кумак ла кумак... Кей тынчу, күн изү.

Ёрен ак парашюдын жуунадып, кумакка келип кон-
ды. Ол чичке буттарыла ары-бери базып көрди, күлдий
кумакта чийен-чийен изи артты. Мындый элбек
жерде ненин учун кем де жок? Айса ёрендер бого учуп
келбейт пе? Байла, ончолоры изүге күйүп каларынан
коркып жат. Чындап та, мында шыгырап турар от-
калап каан күндер. Чөлдин үсти мелиреп калган. Ак

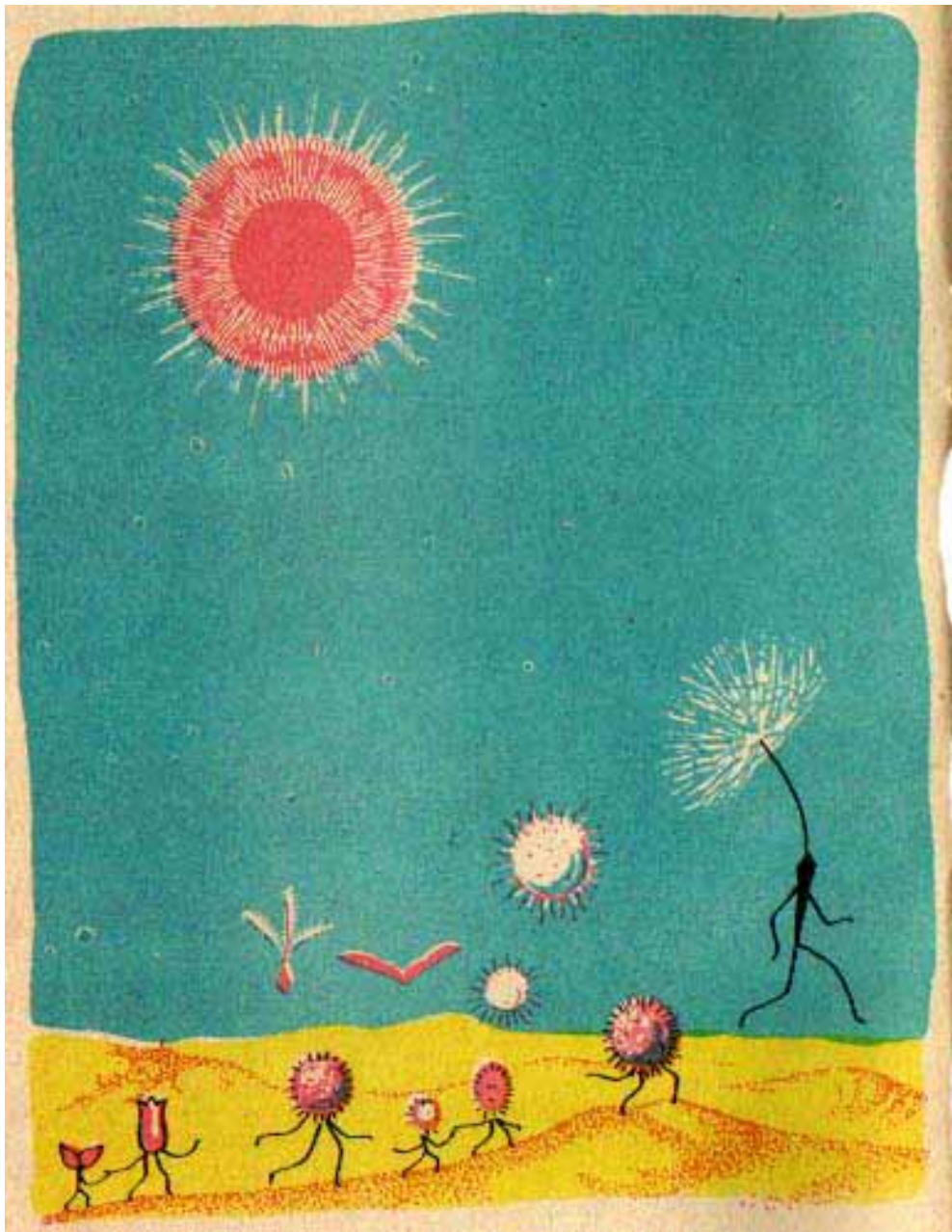

парашютту Ёрен тынг суузады. Ол жердин үстинде суу кандый амтанду болгонын жаңы ла ондоды. Эмди ле суу бар болгон болзо, ол бир талайды соолто ичип ийер эди. Эбиреде ончозы «Суу бер, суу бер» деп, кургап калган эриндериле шымыранып тургандый.

Ак парашютту Ёрен терен шүүнип, чалкойто жатты. Онон ол та нени де эске алып, тура жүгүрди. Парашюдына селбектенип, жеп-жеңил учуп чыкты. Аяс тегериде ол кичинек ак булудычактый көрүнип турды. Ары-бери жайканып, там ла бийиктеп бараатты.

Учуп, учуп келеле, жап-жажыл жалаңга конды. Эбире жүрүм кайнап жат. Мында ончозы «Жүрер керек, жүрер керек!» деп айдыжып тургандый. Күннинг чогы кандый жылу! Жердин кыртыжынан ап-ару тонмок суу сыксылат. Олор торт ло мөнүн. Куштар серүүн жалбырактардын ортозында кожондор чүмдеп отургылайт. «Жердин үсти амыр турза, кандый жакшы» деп, ар-бүткөн кеен тынып жаткандый. Бастыра өлөннинг бажы бышкан. Күски тымыкта тырсылдаш, чарча-

лыш угулат. Бу быжып калган үрендер энезинин койнынан јер јаар секирип турганы болор.

Ак парашютту Ёрен эки кабыргазында ума јок кичинек илмектий буттарлу, капшык кара үренге јууктап келди.

– Сенин ады-јолын кем болотон?

– Ийт-Тырмак.

– Ыраак јорыкка кожо баралы ба, Ийт-Тырмак?

– Кайдаар баратан?

– Ээн чөлгө. Ол бисти сакып јат.

– Ой, анда күйүп каларыс!

– Слерге мен болужарым. Качан да күйүп калбазыс.

– Андый болзо, өдүп бараткан бөрүнинг куйругына сыралып, оноор барадым.

– Уак, уак! – деп, кем де кенетийин унчукты. – Мен, Уак, база барар күүним бар. Төөлордин куйругына сыралып, сала берерим эмди ле.

Ол ума јок тырмактарлу көпөгөш болчок үрен эм-тир.

– Андый болзо, бис те... – дежип, көскө көрүнбес кандый да жылтырууш күренг үрендер эзинге учуп айдышты.

– Суу јок јерге өзүп биле-ерим, чыдамкайым сүре-ен – деп, Ачу-Баргаанын балазы мактанды.

– Куштардын јуңына селбектенип сала бербей – деп, адырман кара үрен унчукты.

– Сеге јакшы. Мен канайып барарым?

– Алдырбас, кажыбыста ла баратан эп-арга бар эм-

тир – деп, үрендердин куучынын угуп, ак парашютту
Ўрен айтты.

Je бот, ээчий-деечий атаныш башталды.

Быркырууш-Чечектинг ак парашютту уулы чап-
чанкыр тегериге ойноп-ойноп, jep-jeңил учуп чык-
ты. Ол күркет кабакту, кап-кара чырайлу булаттарга
jeдижип келди.

Булуттар, булуттар,
Амыр jок көөркийлер!
Ээн чөлгө барзагар,
Нөкөрлөримди сугарзаар.
Наjыларым сакып jат,
Слерден болуш сурап jат.
Ээн чөлди jажартар
Эмди бисте санаа бар.

Булуттар күзүрт-күзүрт каткырышты, көстөринде
от чагылды. Онон эмеш jобожып, кичинек Ўренге ай-
дышты:

Сары чөлди сугарар
Санаа бисте база бар.
Салкын таңма jaантайын
Сүрүп ийет. Kанайдар?

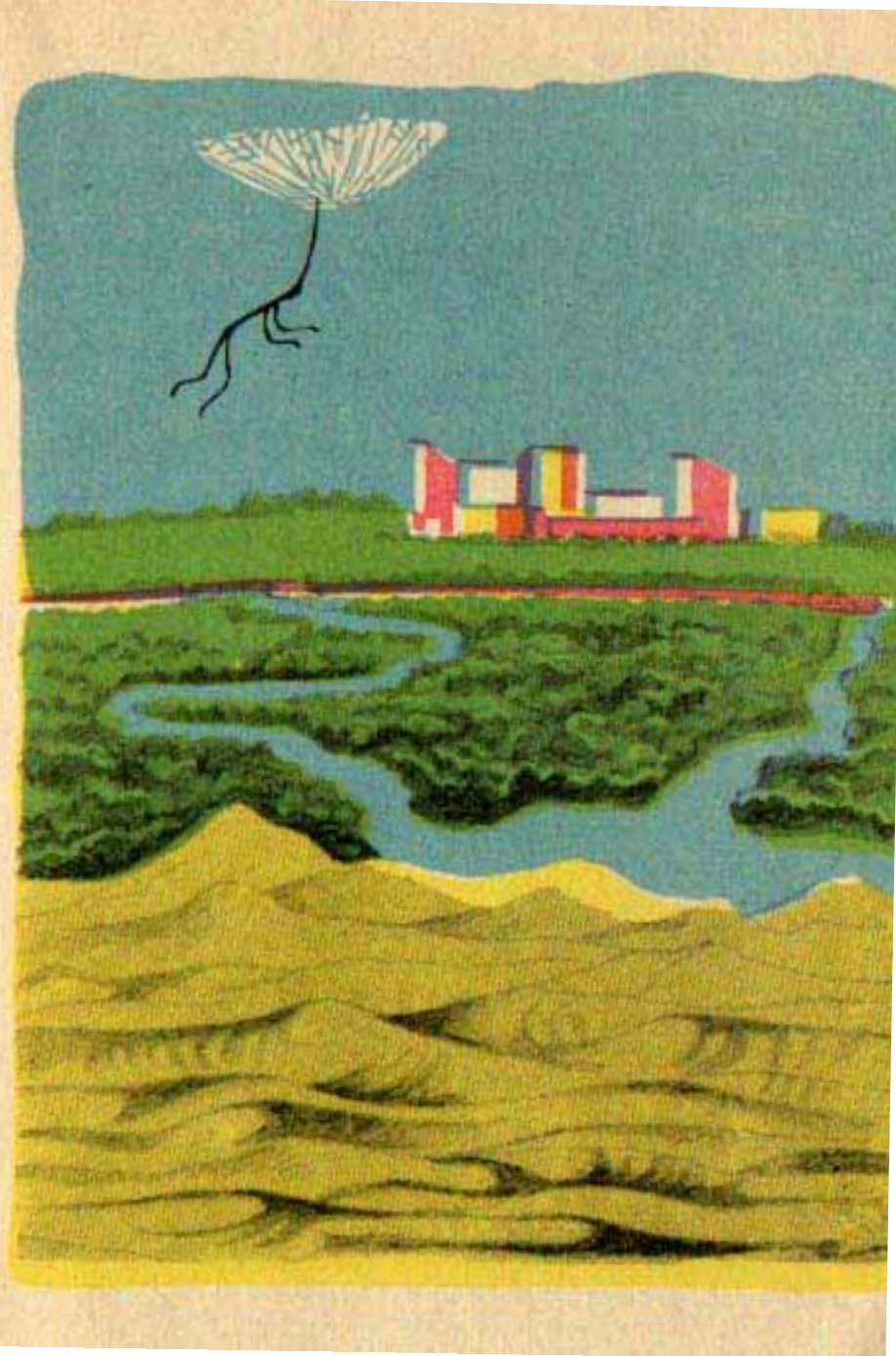
Улу керек баштаган
Уулчакка канайып болужар?

Кызу чөлгө кургабай,
Канайда једип эм барар?

Ак парашютту үрен сырангай ла салкынду јерге
учуп јетти. Куйундалып келген јотконго ары-бери эк-
челе берди. Онын парашюды арай ла үзүлбей турды.
Учы-учында, јылан ошкош, узун Куйун онон сурады:

– Эй, көскө көрүнбес уулчак, бого не келген?
Јалтанбас ла күлүк эмтирин!

Салкын, Салкын,
Салкыннын уулы – Куйун,
Бир болужаар јетиреер,
Булуттарды айдагар.
Сары чөлдө најыларым
Салымы јок күйүп јат.
Эн чөлди јажартар
Эмди бисте санаа бар.

– О, санаан жаан эмтир. Ол ээн чөл бистин жарыжып ойнойтон јерис эди, – Куйун анайда айдала, бууры талганча каткырды.

Ак парашютту Ёрен ойто ээн чөлгө учты. Мында изү кумакка көмүлип алала, өскө үрендер оны сакып јаткан эмтир.

– Суу керек, суу керек! Быркырууш-Чечектин уулы бисти өлүмгө баштаган – деп, озор оны арадап келдилер.

Канайдар база?

Ак парашютту Ёрен бир эмеш санааркап отурды. Онон нени де эске алынып, ойто ло учуп чыкты. Ол көп улусту јерге јеп-јенгил једе конды.

Улустар, улустар,

Улу санаалу көөркийлер,

Најыларым күйүп јат,

Бир болужаар јетиреер.

Ээн чөлди јажартар

Эмди бисте шүүлте бар.

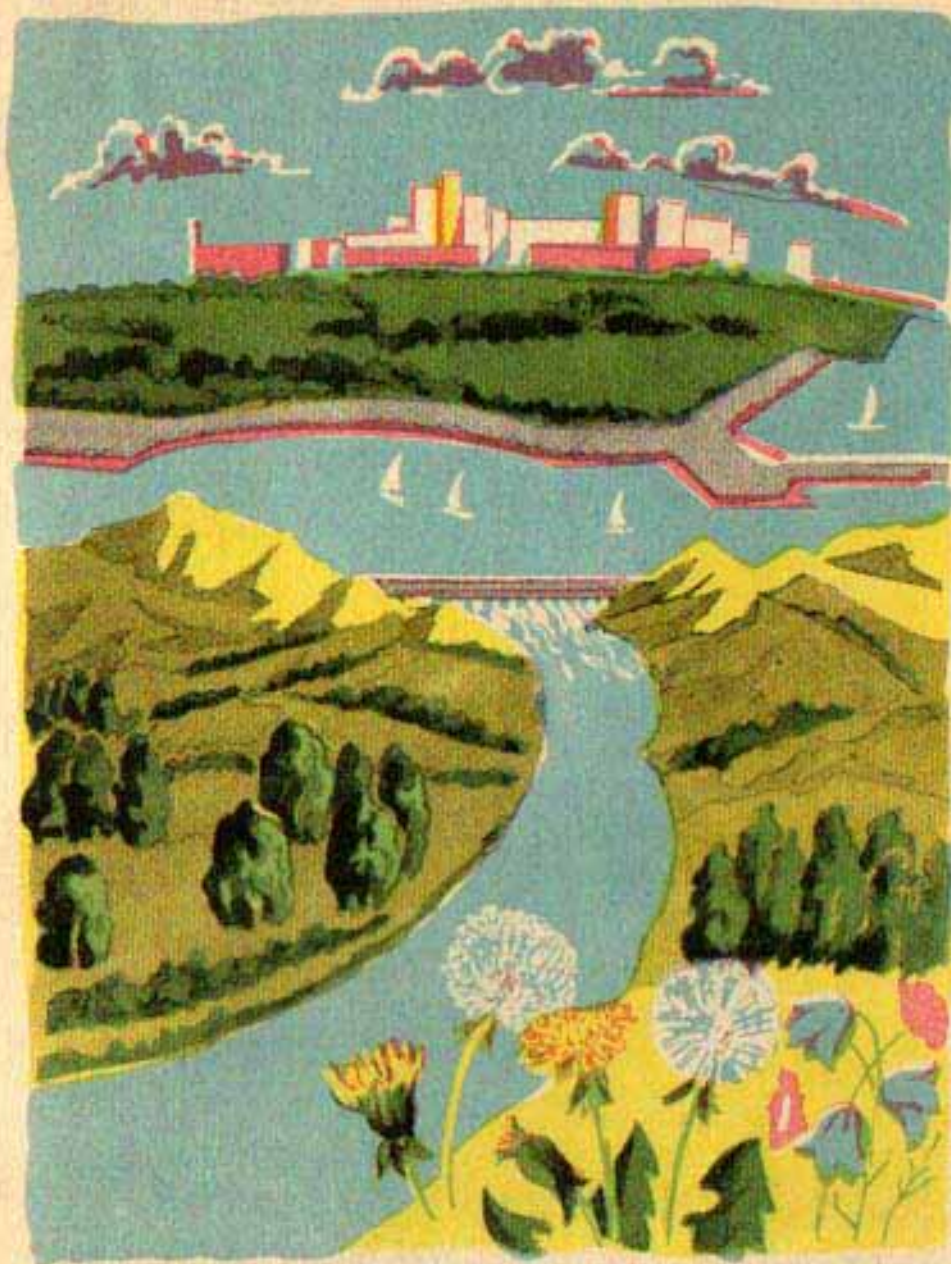
Улус кичинек Ёреннин сөзин ајарулу уктылар. Јаан удабай озор сускулу јаан машиналарына отурып, чөлгө келдилер. Түндү-түштү иш башталды. Удабады, чөл јаар јаан субак казыла берди. Оныла ап-ару, мөнүндий суу агып, чөлди сугарып ийди.

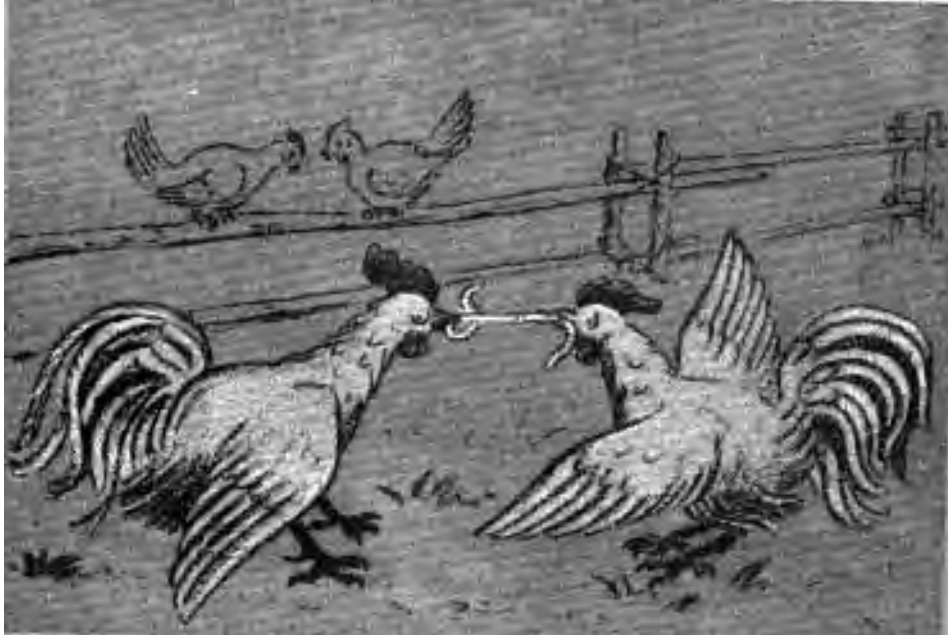
Бир канча ой өткөн сонгында үрендер тазылдарын чирей тееп, тынданып келдилер.

Ак парашютту Ёрен ончолорынан озо, Күн ошкош, сап-сары чечегин јайып, күлүмзиренет. Кайдан да то-сток кара көстү Адару учуп келеле, ээн чөлдө јүзүн-јүүр чечектерден мөт јууп, коолодо кайлап јүрет:

Саггыскан учпас сары чөлдө
Сары чечек жайылды.
Кускун учпас куба чөлдө
Койу өлөн жайканды.
Ээн чөлди сугарган
Улустарга быйан болзын!
Найыларын баштаган
Ак парашютту Ёренге,
Быркырууш-Чечектин уулына,
Качан да болзо мак болзын!
Көбөлөктөр десе өлө-чоокыр канаттарыла чабы-
нып-чабынып айдыжат: «Кандый жалтанбас, кандый
шулмус!»

ПӨТҮГЕШТЕР

Бир катап Чоокыр Пөтүгеш потпужынанг чыгала, жемзеп барган. Ол адырман сабарлу буттарыла жаан-жаан алтайт. Чоокыр төжин ичкери эдип, кеден-кеден эдип базат. Бойы чала мактанып, тынзынып, карлагаштарга кылчайып көрөлө, «Кыр-р, күр-р» деп үнденет.

Же бот, Чоокыр Пөтүгеш бир агаштын төзине талтас-талтас эдип базып келгежин, анда Күрен Пөтүгеш чойлошкон таап алала, чокып турды. Оны көрөлө, Чоокыр Пөтүгеш чойлошконун блаашкан.

– Жок, жок, блаашпа, Чоокыр Пөтүгеш! Үлежип жиик! – деп, Күрен Пөтүгеш айтты.

– Үлежер дединг бе? Мен оны жаңыскан да жизем, тойбозым!

Чоокыр Пөтүгеш чойлошконды блаап, ары болуп

жүгүрди. Күрен Пөтүгеш оной бир де артпай сүрүшти. Чойлошконды жип ийерге, Чоокыр Пөтүгеште чөлөө ой чек болбоды. Шак мынайып ол экү тужине ле сүрүшкен. Учү-учында күлүктөр тын арып, оосторын ачып ийдилер. Бу тужында чойлошкон Чоокыр Пөтүгештин чокыжынанг тырлас эдип жерге тужеле, ичегенине кире берди. Пөтүгештер дезе ачуурканып, оны ээчий тап эттилер.

Кайран чойлошкон барды.

– Сен, тагма, бурулу! – деп, Чоокыр Пөтүгеш корододы.

– Жок, жок, сен бурулу! Сен эмес болзон, оны жип савлар эдим. Үлежип жиик деп айткан жогым ба? – деп, Күрен Пөтүгеш ачынып кышкырды.

